

Búvópatakok a magyar könyvtári rendszerben:

a minisztériumi szakkönyvtárak

AMBERG Eszter

Jelen tanulmány egyrészt kapcsolódik a 2006 szeptemberében a Könyvtári Intézet kutatási és szervezetfejlesztési osztályán indult vizsgálat-hoz, amely a nem nyilvános könyvtárak helyze-tével foglalkozott, másrészt szeretne – a statisztikai adatok elemzésén túl – képet adni a hazai kormányzati könyvtárak közül a minisztériumi szakkönyvtárakról.

A kormányzati könyvtárak – köztük a minisztériumi könyvtárak is – búvópatakként léteznek a mai magyar könyvtári rendszerben. A könyvtári szakirodalomban alulreprezentáltak, egyhar-maduk nem szolgálat rendszeresen statisztikai adatokat, nincs semmilyen szervezetük, fórumuk (vagy a Magyar Könyvtárosok Egyesületében szekciójuk), ahol az őket érintő szakmai kér-déseket megvitathatnák. Pedig hatékonyabbá tehetné e könyvtárak munkáját a tapasztalatok egymás közötti cseréje, és segítséget jelentene

egy kormányzati könyvtári irányelv kidolgozá-sa is (harmonizálva a kormány e-közigazgatás-stratégiájával). Talán ezzel az összeállítással sikerül ráirányítanunk az érintettek figyelmét a kormányzati könyvtárakra és a kormányzati információs szolgáltatásokra.

Definíciók

Az IFLA Kormányzati Könyvtárak Szekciója 2007 augusztusában jelentette meg irányelveit és bevált gyakorlatait a kormányzati könyvtárak számára (továbbiakban: Irányelv).¹ Az Irányelv olyan kérdésekkel foglalkozott, mint például a kormányzati könyvtárak típusai, a felhasználók azonosítása és szükségleteik felmérése, gyűjteményfejlesztés, menedzsment, személy(zet)i és pénzügyi kérdések, marketing, együttműködési

lehetőségek stb. Ezek az Irányelvek egyrészt a kormányzati hivatalnokoknak szeretnének segíteni, hogy felismerjék a kormányzati könyvtárak fontosságát, ezáltal a könyvtárak még inkább találkozhatnak elsősorban a köztisztviselők, a kormányzati szakemberek, de nem utolsósorban persze a nagyközönség szükségleteivel is. Másrészt az Irányelv segítséget és tanácsot is ad a kormányzati könyvtárosoknak, miként tudják gazdagítani, fejleszteni gyűjteményüket és szolgáltatásaikat.

Az IFLA definíciója szerint kormányzati könyvtárnak nevezzük a kormányzat által alapított és fenntartott könyvtárakat, amelyeknek a *célközönsége a kormányzat munkatársai*, de hangsúlyozzák, hogy az általuk kiszolgált közönség szélesebb, mint a kormányzati munkában foglalkoztatottak köre.

Az MSZ EN ISO 2789:2003 szabvány szerint kormányzati könyvtár, „amelyet valamely kormányzati (önkormányzati) szolgálat, szervezet vagy ügynökség (hivatal), vagy a parlament kiszolgálására tartanak fenn, beleértve a nemzeti, nemzeti és helyi (regionális) kormányzati szerveket”.²

A montesquieu-i hatalommegosztási elv³ alapján az IFLA a kormányzati könyvtárakat három típusba sorolja:

- a törvényhozó hatalom könyvtárai (pl. kongresszusi vagy parlamenti könyvtárak);
- a végrehajtó hatalom könyvtárai (pl. minisztériumok könyvtárai, követségi könyvtárak, rendvédelmi szervek könyvtárai stb.);
- a bírói hatalom könyvtárai (pl. Legfelsőbb Bíróság könyvtára, más bírósági könyvtárak).

A vizsgált könyvtárak köre

Az IFLA tipológiájához igazodva, a végrehajtó hatalom könyvtárai közül a Miniszterelnöki Hivatal (MeH) és tíz minisztérium⁴ összesen tizenhárom szakkönyvtárát vizsgáltam. E könyvtárak többsége minisztérium vagy minisztériumi háttérintézmény fenntartásában, jellemzően zárt rendszerben működnek. Kivételt képeznek –

– vagyis nyilvánosak – a következő könyvtárak: Országos Egészségügyi Információs Központ és Könyvtár [továbbiakban: Medinfo] jogutódja, az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet Egészségpolitikai Szakkönyvtár [továbbiakban: *ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár*]⁵ és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (*OPKM*).⁶ Mindkét intézmény egyben országos szakkönyvtár is. Ugyancsak nyilvános, de nem tartozik az országos szakkönyvtárak közé a *Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtára*.

A fentiekén kívül a zárt kormányzati szakkönyvtárak is részei a közigazgatási információs rendszernek, a nemzeti könyvtári rendszernek, és mind az európai, mind a globális, világméretű (könyvtári) információs rendszernek. Ezért is kulcsfontosságúnak tartom, hogy a minisztériumi könyvtárak egymással is, ill. más szakterületi könyvtárral is szorosabb együttműködésre lépjenek. (A kormányzati szakkönyvtárak közötti együttműködés lehetőségeit *Földi Józsefné*, a Pénzügyminisztérium Könyvtárának vezetője 2000. évi⁷, ill. a szerző 2001. évi⁸ szakdolgozata tárgyalta részletesebben.)

A napjainkat jellemző *dinamikusan változó intézményi (és persze technológiai) környezetben a minisztériumi szakkönyvtárak és könyvtárosok kénytelenek folyamatosan újra definiálni helyüket és szerepüket. Legutóbb, 2008 áprilisában a miniszterelnök ismét átalakította kormányát, ezért célszerűnek tartom felsorolni azokat a minisztériumi könyvtárakat, amelyekre a jelenlegi vizsgálódásom kiterjedt. Nevezetesen:*

- *Egészségügyi Minisztérium* (Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet Egészségpolitikai Szakkönyvtár),
- *Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium* Szakkönyvtár,
- *Gazdasági és Közlekedési Minisztérium* Könyvtára,
- *Honvédelmi Minisztérium* (MH Támogató Dandár 1. Üzemeltető Osztály Katonai Kézi Könyvtár),

- *Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Könyvtára,*
- *Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium (Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár és a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár),*
- *Külügyminisztérium Könyvtára,*
- *Oktatási és Kulturális Minisztérium (Oktáskutató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum),*
- *Pénzügyminisztérium Könyvtára,*
- *Szociális és Munkaügyi Minisztérium (Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Központi Könyvtár és a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felnőttképzési Szakkönyvtár⁹),*
- *Miniszterelnöki Hivatal Könyvtár és Dokumentáció.*

A felsorolt minisztériumi (vagy háttérintézményi) könyvtárak közül a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium Könyvtára – jelenleg Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium Könyvtára – tulajdonképpen csak papírforma szerint létezik a minisztérium ún. Kommunikációs Főosztály operatív feladatai között, de nincs(enek) szakképzett könyvtárosa(i), s a reprezentatív könyvtárterem sajtótájékoztatók színhelyéül és díszletéül szolgál. A könyvtár 2005 óta már nem szolgáltat statisztikai adatokat sem.

Ezek a gyűjtemények szervezetileg általában az adott minisztérium kommunikációs vagy a humánpolitikai főosztályhoz tartoznak, de a folyamatos átalakulásban lévő intézményi környezet következtében ez is gyakran változik. A szervezeti struktúra mellett a felettes személyek is sűrűn változnak, nagy a fluktuáció, ezáltal legtöbbször változik az elvárás is a könyvtárral szemben. Ami sajnálatos módon a sok változás közepette állandónak tekinthető, az a könyvtárról megfogalmazott prekonceptiók, mint: pl. „minek a könyvtár, amikor az interneten min-

dent megtalálni” vagy „aki a könyvtárba jár, az nem eléggé leterhelt”(hiszen jut ideje olvasgatni) stb.

Többek között ezért lenne fontos e szakkönyvtárak társadalmi és gazdasági szerepének tudatosítása és szolgáltatásainak megismertetése, és nemcsak a fenntartóval, hanem az érdeklődő nagyközönséggel is. Az „önmegmutatás” jól megtervezett marketing nélkül nem valósítható meg. Napjainkban az egyik leghatékonyabb reklám: az informatív honlap. A vizsgált 13 szakkönyvtárból hat érhető el a minisztériumi háttérintézmény honlapjáról, ill. rendelkezik önálló honlappal. Az ügyfélközpontú közigazgatás kialakításával párhuzamosan elengedhetetlen, hogy a többi hét minisztériumi könyvtár is kilépjen az intranetről az internetre!

Gyűjtőkör

A minisztériumi könyvtárak fontos szerepet játszottak és játszanak a tudományos és a hivatali munka közvetlen segítségével. Fő feladatuk a kormányzat munkájának támogatása. A könyvtárak gyűjtőköre szakterületenként oszlik meg, de kialakultak bizonyos átfedések is (pl. a vezetés- és szervezéstudomány, a pénzügy, az interdiszciplináris területek esetében). Fontos kiemelni, hogy e könyvtárak *gyűjteménye egyedülálló*, gondoljunk például az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár egészségpolitikai gyűjteményére és az Egészségügyi Világszervezettel (WHO), az Európai Unió egészségüggyel, és a Kábítószerrel foglalkozó különgyűjteményeire; az MH Támogató Dandár 1. Üzemeltető Osztály Katonai Kézikönyvtár hadtudományi gyűjteményére; a VKKI Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár és a Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár környezetvédelmi, vízgazdálkodási, madár- és természetvédelmi gyűjteményeire; a Külügyminisztérium Könyvtárának a politikatudományt, a diplomáciát, a nemzetközi kapcsolatokat és az egyes országok külpolitikáját felölelő gyűjteményére; a Pénzügyminisztérium Könyvtárának pénzügyi

és számviteli gyűjteményére vagy az NSzFI Felnőttképzési Szakkönyvtárának felnőttképzéssel, foglalkoztatáspolitikával, munkaüggyel, humánpolitikával gazdag gyűjteményére.

A minisztériumi könyvtárak szolgáltatásai:

- Mindegyik könyvtárra jellemző: helyben használat, kölcsönzés, fénymásolás, irodalomkutatás, témafigyelés, (online) referenz, internethasználat¹⁰, elektronikus katalógus¹¹
- Bizonyos könyvtárakra jellemző: könyvtárközi kölcsönzés, fordítás, sajtószemle, szakfolyóiratok tartalomjegyzékének és cikkeinek szolgáltatása, adatbázis-építés, adatbázisok használatának segítése, hírlevél szolgáltatás (pl. az új szerzeményekről, jogszabályváltozásokról)¹²

Szolgáltatásaikat a könyvtáraknak össze kell hangolniuk a fenntartó terveivel, igényeivel, és közben folyamatosan fejleszteniük is kell, hogy minél jobban és gyorsabban ki tudják ezeket az igényeket elégíteni. A fenntartóknak pedig érdeke (a kormányzati információs stratégiai alapelveket követve), hogy az elektronikus kormányzat megteremtését elősegítendő, az e könyvtárakban felhalmozott információt és tudást kamatoztassák és a nagyközönség szolgálatába bocsássák, elősegítve a tudás alapú társadalom fejlődését.

Statiztika

Mivel a jövő nem más, mint a múltból kiinduló jelen továbbgondolása, ezért következzen néhány, a minisztériumi könyvtárakat jellemző statisztikai adat.

Az adatszolgáltatók száma ebből a körből évről évre változik, amely az egyes könyvtárak szervezeti változásaival, összevonásokkal magyarázható. E tanulmány előzményét jelentő vizsgálódásunknak köszönhetően 2007-ben már két olyan minisztériumi szakkönyvtár is adatszolgáltató lett, amely eddig nem. Az adatszolgáltatási kötelezettség a kormányzati szakkönyvtárakra is vonatkozik az 1997. évi CXLI. tv. és az évente megjelenő statisztikai kormányrendelet értelmében, amely az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program módosított és új adatgyűjtéseiről szól.

A bemutatásra kerülő táblázatokban a három nyilvános (közte a két országos szakkönyvtár) adatait és a többi nem nyilvános minisztériumi szakkönyvtári adatokat *közös táblázatban* szerepeltettem, de a két országos szakkönyvtár adatait elkülönítve is megadtam, hogy a zárt szakkönyvtárakra jellemző mutatók is jól láthatók legyenek.

Heti nyitva tartási órák

Év	Adatszolgáltatók száma	Nyitva tartási órák száma		A vizsgáltból a 2 országos szakkönyvtár nyitva tartási óráinak száma		A vizsgáltból a többi minisztériumi szakkönyvtár nyitva tartási óráinak száma	
		Összesen	Átlag	Összesen	Átlag	Összesen	Átlag
2003	11	387	35,2	92	46,0	295	32,8
2004	11	314	28,5	86	43,0	228	25,3
2005	10	339	33,9	86	43,0	253	31,6
2006	9	315	35,0	91	45,5	224	32,0
2007	11	383	34,8	83	41,5	300	33,3

A heti nyitva tartási órák száma megfelelő, a könyvtárak harmadában heti 40 órás vagy ennél hosszabb szolgáltatási idővel.¹³ Megállapítható,

hogy az utóbbi öt évben az egyes könyvtárak nyitva tartási ideje nem sokat változott. Bár e könyvtárak nyitva tartása – érthetően – a hiva-

👁 BÚVÓPATAKOK A MAGYAR KÖNYVTÁRI RENDSZERBEN 👁

tali időhöz igazodik, érdemes lenne időnként felmérni, hogy a könyvtárhasználók mennyire elégedettek vele, és ha szükséges, módosítani kellene a nyitva tartást.

Helyben használható állomány

Év	Adatszolgáltatók száma	Összes állomány nagysága (db)		A vizsgáltból a 2 országos szakkönyvtár állományának nagysága (db)		A vizsgáltból a többi minisztériumi szakkönyvtár állományának nagysága (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	891502	81045,6	591171	526838	300331	33370,1
2004	11	899000	81727,3	588791	531958	310209	34467,6
2005	10	887219	88721,9	581058	535325	306161	38270,1
2006	9	867277	96364,1	580656	540232	286611	40944,4
2007	11	882743	80249,4	586436	545322	296307	32923,0

Éves gyarapodás (kötetek száma)

Év	Adatszolgáltatók száma	Gyarapodás (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár gyarapodása (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár gyarapodása (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	15416	1401,4	8288	7162	7128	792,0
2004	11	15394	1399,4	8506	7384	6888	765,3
2005	10	12998	1299,8	6997	5713	6001	750,1
2006	9	13976	1552,9	7690	4878	6286	898,0
2007	11	9412	855,6	5770	5090	3642	404,6

Állománygyarapítás összege (a kifizetett számlák alapján)

Év	Adatszolgáltatók száma	Gyarapítás (eFt)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár gyarapítása (eFt)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár gyarapítása (eFt)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	79220	7201,8	32668	26241	46552	5172,4
2004	11	57352	5213,8	23712	7490	33640	3737,7
2005	10	55849	5584,9	28704	19813	27145	3393,1
2006	9	37687	4187,4	17442	4100	20245	2892,1
2007	11	29930	2720,9	10434	8234	19496	2166,2

A szakkönyvtárak éves állománygyarapodása 2006-ig folyamatosan, 2007-ben pedig drasztikusan, 55%-kal csökkent. Ezzel párhuzamosan az éves állománygyarapításra fordított összeg 25%-kal, a helyben lévő állomány nagysága pedig 20%-kal csökkent. 2003-ban két, 2007-ben pedig egy szakkönyvtárnak nem volt költségvetése, így állományuk csak tiszteletpéldányokkal gyarapodhatott. Az éves állománygyarapodás mértéke az OFI-OPKM-ben évek óta a legnagyobb, és bár azt hihetnénk, hogy ehhez a könyvtár gyarapításra fordított összege – mint országos szakkönyvtár – messze a legmagasabb, de az utóbbi két évben ez még sincs így. A dokumentumokat a könyvtárak kétharmada önállóan, a többiek a központi beszerző szervezetten, az ún. Központi Szolgáltatási Főigazgatóságon (KSZF) keresztül szerzik be.

A szakkönyvtárak helyiségeiben a használók rendelkezésére álló számítógépek száma 2003-ról 2004-re a negyedére csökkent, amely az OPKM gépparkjának amortizációjával és selejtezésével, továbbá a Medinfo és jogutódja, az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár “összeköltözésével” magyarázható. A könyvtárak számítógép-ellátottsága átlagosan megfelelő, az internet-hozzáféréssel rendelkező gépek aránya 85–90%. Sajnos meg kell jegyezni, hogy 2007-ben is még három olyan minisztériumi könyvtárt találunk, ahol csak egy internetes számítógép állt a használók rendelkezésére. Nem okoz meglepetést, hogy a legtöbb számítógéppel és internet-hozzáféréssel, mint nyilvános országos

Használók számára fenntartott számítógépek száma

Év	Adatszolgáltatók száma	Számítógépek száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár számítógépeinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár számítógépeinek száma (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	49	4,4	33	23	16	1,7
2004	11	36	3,3	20	16	16	1,7
2005	10	39	3,9	19	16	20	2,5
2006	9	38	4,2	21	16	17	2,4
2007	11	40	3,6	18	13	22	2,4

ebből internet-hozzáféréssel rendelkezik

Év	Adatszolgáltatók száma	Internet-hozzáférések száma (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtár internet-hozzáféréseinek száma (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	44	4,0	29	19	15	1,6
2004	11	32	2,9	18	14	14	1,5
2005	10	33	3,3	17	14	16	1,6
2006	9	32	3,5	19	14	13	1,8
2007	11	38	3,4	18	13	20	2,2

szakkönyvtárak, az OFI-OPKM és a Medinfo jogutódja, az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár rendelkezik.

Könyvtári személyzet

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Alkalmazottak száma (fő)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban alkalmazottak száma (fő)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	125	11,4	96	78	29	3,2
2004	11	103	9,4	75	67	28	3,1
2005	10	105	10,5	78	71	27	3,3
2006	9	109	12,1	90	77	19	2,7
2007	11	97	8,8	75	61	22	2,4

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban dolgozó könyvtáros szakképesítésűek száma (fő)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	64	5,8	41	31	23	2,5
2004	11	53	4,8	30	26	23	2,5
2005	10	51	5,1	29	26	22	2,7
2006	9	50	5,5	34	26	16	2,3
2007	11	52	4,7	35	26	17	1,8

2003–2004 között 17%-kal csökkent e szakkönyvtárak összlétszáma, de a felső- és középfokú könyvtáros szakképesítésűek aránya változatlan maradt. Az összlétszám enyhe növekedése mellett 2005–2006 között a könyvtáros szakképesítésűek aránya 10%-kal csökkent e könyvtárakban, majd 2007-re az összlétszám 11%-os csökkenésével párhuzamosan a könyvtáros szakképesítésűek aránya 17%-kal emelkedett. Leszámítva az OFI-OPKM-et és az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtárát, ahol összesen 61,

ill. 14 főt alkalmaznak¹⁴, a többi minisztériumi szakkönyvtárban átlagosan 3 főt foglalkoztatnak, melyből 2 fő felső- vagy középfokú könyvtáros szakképesítésű. Hangsúlyozom még egyszer, hogy *átlagosan*, hiszen a skála egyik végén találjuk a Külügyminisztérium Könyvtárát, ahol mind a 4 főfoglalkozású alkalmazott felsőfokú könyvtáros végzettségű, a skála másik végén pedig olyan egyszemélyes könyvtárát találunk, ahol a könyvtárosnak nincs szakképesítése.

Forgalmi adatok

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Összes regisztrált használó (fő)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban regisztrált használó (fő)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált használó (fő)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	9278	843,4	3655	2562	5623	624,7
2004	11	8610	782,7	3038	2583	5572	619,1
2005	10	7769	776,9	2284	2214	5485	685,6
2006	9	7064	784,8	1968	1682	5096	728,0
2007	11	13991	1271,9	7557	7259	6434	714,8

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Könyvtárhasználatok (személyes- és távhasználat) összesen (alkalom)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált összes könyvtárhasználat (alkalom)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	120146	10922,4	88263	82377	31883	3542,5
2004	11	155072	14097,4	140872	132950	14200	1577,7
2005	10	338947	33894,7	324885	317668	14062	1757,8
2006	9	309914	34434,8	292716	285007	17198	2456,9
2007	11	314835	28621,4	268389	260209	46446	5160,6

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Távhasználatok összesen (alkalom)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárban regisztrált távhasználat (alkalom)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	45951	4177,4	41639	41100	4312	479,1
2004	11	92104	8373,1	90064	88052	2040	226,6
2005	10	279674	27967,4	277731	276886	1943	242,8
2006	9	258721	28746,7	252472	247353	6249	892,7
2007	11	266549	24231,7	239999	234224	26550	2950,0

Év	Adat- szolgál- tatók száma	Kölcsönzött dokumentumok összesen (db)		Az összesből a 2 országos szakkönyvtárból kölcsönzött dokumentumok (db)		Az összesből a többi minisztériumi szakkönyvtárból kölcsönzött dokumentumok (db)	
		Összesen	Átlag	Összesen	Ebből az OFI-OPKM	Összesen	Átlag
2003	11	70303	6391,2	47632	44433	22671	2519,0
2004	11	86032	7821,1	75318	45939	10714	1190,4
2005	10	72154	7215,4	60725	40946	11429	1428,6
2006	9	55124	6124,8	45204	36663	9920	1417,1
2007	11	44658	4059,8	30995	24349	13663	1518,1

A regisztrált használók száma 2005-től növekvő tendenciájú, bár 2007-ben kissé csökkent, ugyanakkor a folyamatosan növekvő összes könyvtárhasználat (a személyes- és távhasználatok) száma 52%-kal emelkedett. 2005-ben az összes vizsgált könyvtár esetében (főleg a 2 országos szakkönyvtárnak köszönhetően) a könyvtárhasználatok kiugróan, 140%-kal emelkedtek, ebből a távhasználat 24%-kal. 2007-ben a többi minisztériumi könyvtárban is megugrik a használatok száma. Míg az összes vizsgált könyvtár vonatkozásában (főleg a 2 országos szakkönyvtár miatt) a kölcsönzött dokumentumok száma 2004-ben 22%-kal emelkedett, majd innentől kezdve évről-évre markáns, átlagosan évi 20%-os csökkenés figyelhető meg, addig a többi minisztériumi szakkönyvtárban 2004-ben a felére csökkent a kölcsönzött dokumentumok száma, majd évről-évre kissé emelkedik a számuk. Tehát összességében megállapíthatjuk, hogy az utóbbi három évben – a külföldi és a hazai könyvtárhasználati tendenciával megegyezően – a távhasználatok teszik ki a minisztériumi könyvtárak használatának több, mint 80%-át, ezzel párhuzamosan a kölcsönzött dokumentumok száma majdnem a felére csökkent. Ha a 2 országos szakkönyvtárt nem számítjuk, akkor a többi minisztériumi szakkönyvtárban a távhasználatok az összes könyvtárhasználat kb. 60%-át teszik ki. Azaz a hagyományos dokumentumok gyűjtése, megőrzése mellett kiemelt figyelmet kell fordítani e könyvtáraknak is a különböző,

új formátumokban megjelenő digitális tartalmak beszerzésére és szolgáltatására egyaránt, összhangban a közigazgatás célkitűzéseivel, amelyek – többek között – az elektronizáltság és a szolgáltatások hatékonyságának a növelése. A vizsgált 13 könyvtárból 10 könyvtárban van integrált könyvtári rendszer: hárman TINLIB-et¹⁵, ketten saját fejlesztésű rendszert¹⁶, további két könyvtár HUNTÉKA-t¹⁷, egy-egy könyvtár pedig az OLIB-ot¹⁸, a Q-Tékát¹⁹ és a SZIKLA-t²⁰ használja. Természetesen online katalógus azon könyvtárakban van, amelyek integrált könyvtári rendszerrel rendelkeznek. Ez lenne a feltétele annak, hogy a könyvtárak elhagyva intézményeik kereteit, megjelenjenek a „szupersztrádán”, nyitva ezáltal a nagyközönség és a kormányzat tisztségviselőinek széles rétege felé. Lényeges kérdés tehát, hogy valamennyi könyvtár rendelkezzen integrált könyvtári rendszerrel. Az OPAC-ok jellemzően az intézményi intraneteken keresztül érhetőek el, s ezen keresztül integrálódni tudnak a kormányzati információs rendszerbe. Ahhoz azonban, hogy e szakkönyvtárak a kormányzati információs rendszer tényleges információs központjaivá váljanak – többek között – elengedhetetlen a könyvtárak közötti szorosabb együttműködés.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv hat kiemelt területre koncentrálna öleli fel a 2007–2013 közötti időszakra vonatkozó fejlesztéseket. A tervezett fejlesztések sorában helyet kap a közigazgatás teljesítményének növelése is, amelyre irányuló beavatkozásokat az Államreform prioritáson belül az Államreform Operatív Program (ÁROP) és az Elektronikus Közigazgatás Operatív Program (EKOP) tartalmazza. Ennek keretében kell megvalósítani – többek között – az intézmények és rendszerek összekapcsolását a szolgáltatási portfólió és tudásbázis lehető leg szélesebb körű kihasználása érdekében. Az e-közzolgáltatások belső intézményi alapjainak megteremtése során nem lehet figyelmen kívül hagyni a szakkönyvtárakat, amelyeknek az információk elsődleges közvetítőivé és tudásközpontokká kell válniuk ebben az új környezetben. Ennek érdekében a dinamikus, interaktív és felhasználóbarát szolgáltatások körét kell szélesíteni a szakkönyvtárakban is. A szakkönyvtáraknak, csakúgy mint a közigazgatásnak, az ún. „shared services” egymással megosztott és integrált szolgáltatási kultúra felé kell elmozdulnia²¹, hogy a közigazgatási rendszerek még hatékonyabban és átláthatóbban működjenek, illetve jobban lehessen fókuszálni a felhasználók igényeire.

A hatékony, átlátható és szolgáltató közigazgatás kialakítása érdekében, az E-Közigazgatás 2010 Stratégia²² alapján hét átfogó program megvalósítására kell törekedni, köztük található az Interoperabilitási és a Tudásmenedzsment átfogó program. A dokumentum szerint az Interoperabilitási átfogó program célja az állampolgárok és vállalkozások igényei köre szerveződő közigazgatási szolgáltatások kiépítése, valamint a szolgáltató állam modell megvalósítása, a hatékonyság növelése az ügyintézési folyamatok egyszerűsítésével és az interoperabilitás lehetőségeinek kihasználásával. E célok elérését az Átfogó Programban meghatározott akciók támogatják, köztük pl. az Információmenedzsment. A közzsféra az egyik legnagyobb információtermelő és -birtokos. Az itt „keletkezett dokumentumok és információk

rendszerben történő tárolása és hozzáférhetővé tétele, információk termékekben és szolgáltatásokban hasznos tartalomforrást jelentenek a vállalkozások, az állampolgárok és a közigazgatás számára egyaránt. [...] A közigazgatás alapinformációt hordozó dokumentumok kezelése, az újrahasznosítható információk kinyerése, tárolása és az információk szolgáltatása jelenleg ágazati vagy intézményi koncepciók alapján, eltérő minőségben történik. Így a közigazgatáson belüli információk jelentős része elveszik a közigazgatás többi szereplője, a vállalkozások és az állampolgárok részére.”²³ Fontos, hogy a közigazgatás interoperabilitását biztosító egységes információmenedzsment kialakítása során a szakkönyvtárak és a könyvtárosok is helyet kapjanak a koncepciót kidolgozó szakértői csapatokban.

A Tudásmenedzsment átfogó program célja pedig, hogy aktiválja a közzsférában felhalmozott megosztott, rejtett tudást, pontosabban az elektronikus működéshez és az ügyfélközpontú szolgáltatások kialakításához szükséges alapvető képességek és kultúra kiépítése a központi kormányzatban és a regionális, kistérségi és helyi önkormányzati szinteken. „*A hazai közigazgatási reform szükségessé teszi, hogy központi, regionális, kistérségi és helyi e-kormányzati fejlesztések közös tudásbázisra épüljenek, az elkülönült szigetszerű, alacsony hatékonyságú fejlesztések helyett interoperabilitási keretrendszerre épülő, ügyfélcentrikus fejlesztések valósuljanak meg.*”²⁴ A kormányzati középtávú stratégia szerint az E-közigazgatási Tudásközpont biztosítja az e-közigazgatásra vonatkozó tudás rendszerezését, strukturált tárolását, adatbázisba rendezését, szintetizálását és új tudás generálását. A Tudásközpont négy pilléren épül, amelyek közül a minisztériumi könyvtárosok számára leginkább az *e-Tudásbázis* építésében való részvétel lenne a legkézenfekvőbb, amely biztosítaná az e-közigazgatásra vonatkozó legkülönbözőbb információk strukturált módon való gyűjtését, rendszerezését, adatbázis(ok)ba szervezését. Fontos, hogy minden könyvtáros tudatosítsa fenntartójában egyértelmű katalizáló

szerepét e területen is, hogy még véletlenül se épüljön tudásközpont vagy tudásbázis könyvtárosok nélkül!

A könyvtáraknak – és azon belül a kormányzati szakkönyvtáraknak is – jelentős szerepük van az e-Közigazgatás 2010 Stratégiában és a Magyar Információs Társadalom Stratégiában²⁵ egyaránt megfogalmazott általános célok (a versenyképes információs társadalom, a gazdasági hatékonyság növelése, a „szolgáltató állam” megvalósítása stb.) elérésében. A szolgáltató közigazgatás és a kormányzati munka jellege teljességet, pontosságot és gyorsaságot kíván mind a könyvtártól, mind könyvtárostól. A XXI. században nem kétséges, hogy a könyvtáraknak, s így a kormányzati szakkönyvtáraknak is, össze kell fogniuk ahhoz, hogy megfelelően elláthassák feladataikat, ill. minél szélesebb körű szolgáltatásokat nyújthassanak. Csak így válhatnak a kormányzati könyvtárak az adott intézmény, jelen esetben minisztérium, tényleges információs (vagy tudás) központjaivá. Ahhoz, hogy ez bekövetkezessen, biztosítaniuk kell a könyvtáraknak, hogy a különböző információkhoz formától és helytől függetlenül, minél gyorsabban hozzá lehessen férni. Ezenkívül pedig olyan információszolgáltatási modellre van szükség, amely a könyvtárosok proaktív kezdeményezőseire építve folyamatosan meg tud felelni a változó igényeknek. Az elsődleges célközönség, a közszolgák igényeinek kiszolgálásán túl nyitni kell a nagyközönség felé is az igényeikre szabott szolgáltatásokkal annak érdekében, hogy a már meglévő szakmai tudásbázist minél hatékonyabban ki lehessen aknázni. Gondolok itt a különböző online távoli hozzáférést biztosító alkalmazásokra és szolgáltatásokra, e- tájékoztatásra stb.

A fentiekkel összefüggésben nagyon fontosnak tartom a szolgáltatások minőségbiztosításának bevezetését a kormányzati szakkönyvtárak körében is, melynek célja – mint ismeretes – a könyvtári szolgáltatások minőségének *folyamatos* tökéletesítése, a szolgáltatások hatékonyságának *folyamatos* feltérképezése és permanens növelése azért, hogy minél elégedettebb legyen a

szolgáltatást igénybevevő, a szolgáltató (könyvtár) és a szolgáltatásért felelős intézmény, a minisztérium.

Véleményem szerint a jövőbeni sikeres és hatékony működés feltétele, hogy a kormányzati szakkönyvtárak nyitottabbakká váljanak, szolgáltatásaik (vagy azok egy része) minden állampolgár számára elérhetőek legyenek, azaz, hogy a jelenlegi búvópatakok a „felszínre törjenek”, láthatóvá váljanak és elárasszanak az általuk feldolgozott információval.

Jegyzetek

1. Guidelines for Libraries of Government Departments. Version: 3.0 (6 August 2007) http://www.ifa.org/VII/s4/pubs/Guidelines-Gov-Lib_Draft.doc
2. Forrás: <http://www.ki.oszk.hu/107/page.php?58>
3. Montesquieu tanai szerint körül kell határolni és el kell választani egymástól a törvényhozó, a végrehajtó és a bíráskodó hatalmat, mert ha bármelyikük egy kézben egyesülne, az önkényuralomhoz, zsarnoksághoz vezetne. Bibó István 1947-ben, akadémiai székfoglalójában így fogalmazta meg ennek az elvnek a „politikai-etikai” tartalmát: „...a hatalomgyakorlást belső, szervi tagozásával kell arra kényszeríteni, hogy a maga helyessége feletti ítélkezésnek tényleg alávesse magát.” (BIBÓ István: Az államhatalmak elválasztása egykor és most. In: Válogatott tanulmányok I-IV. Budapest: Magvető, 1986-1990. 2. köt. 377. p.)
4. Az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumnak sajátos egyáltalán nincs könyvtára.
5. Az Egészségügyi Minisztérium Könyvtára 1987-2004 között szervezetileg a Medinfo alá tartozott. 2004-től a Medinfo jogutódja az Egészségügyi Stratégiai Kutatóintézet (ESKI) lett. Innentől az Egészségügyi Minisztérium Könyvtára az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtára egyik telephelyeként működött tovább. 2006 őszétől a két könyvtár egy helyen, az Egészségügyi Minisztérium épületében működik, a volt Medinfo könyvtára beköltözött a minisztériumi könyvtárhoz.
6. Jelenleg Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (továbbiakban: OFI-OPKM)
7. FÖLDI Józsefné: A kormányzati informatika a közigazgatási reform tükrében a kormányzati szakkönyvtárak integrációs lehetőségei. 2000. 100 p.

8. AMBERG Eszter: A Pénzügyminisztérium Könyvtárának integrációja a kormányzati szakkönyvtárak információs hálózatába. 2001. 64 p.
9. Eredendően a minisztérium munkaügyi, humánpolitikai könyvtára.
10. Egy kivétellel, mivel egy szakkönyvtárban még nincs internet.
11. Egy kivétellel, mivel egy szakkönyvtárban még nincs integrált könyvtári rendszer, csak cédulakatalógust találunk.
12. Ez a szolgáltatás rendszeresen felhívja a figyelmet a könyvtárra. Az egyik legjobb reklámeszköz!
13. Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, Külügyminisztérium Könyvtára, Miniszterelnöki Hivatal Könyvtár és Dokumentáció, OFI-OPKM.
14. A felső- és középfokú könyvtáros szakképesítések aránya az OFI-OPKM-ben 43%, az ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtárban 64%.
15. ESKI Egészségpolitikai Szakkönyvtár, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Központi Könyvtár, Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet Felnőttképzési Szakkönyvtár.
16. Miniszterelnöki Hivatal Könyvtár és Dokumentáció, OFI-OPKM
17. Keve András Madártani és Természetvédelmi Szakkönyvtár, Külügyminisztérium Könyvtára
18. MH Támogató Dandár 1. Üzemeltető Osztály Katonai Kézi Könyvtár
19. Pénzügyminisztérium Könyvtára
20. Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság Környezet-, Természetvédelmi és Vízügyi Szakkönyvtár
21. Bövebben Id.: Megosztott szolgáltatások – összefogott tudás. In: = Számítástechnika. 2007. 10. sz. http://stratis.hu/files/cikkekeoldasok/2007/megosztott_szolgaltatasok_osszefogott_tudas.pdf
22. E-Közigazgatás 2010 Programterv. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/ekozig_programterv.pdf
23. E-Közigazgatás 2010 Programterv. 16. p. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/ekozig_programterv.pdf
24. E-Közigazgatás 2010 Programterv. 73. p. http://www.meh.hu/misc/letoltheto/ekozig_programterv.pdf
25. http://www.itktb.hu/engine.aspx?page=MITskezdo_hun

Kitüntetés

Hiller István oktatási és kulturális miniszter a Magyar Köztársaság elnöke megbízásából március 15-e alkalmából, kimagasló színvonalú munkája elismeréseként a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést adományozta *Monok Istvánnak*, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának.
Gratulálunk az elismeréshez.

A szerzői jogi törvény változásai

Az Országgyűlés az európai uniós jogharmonizációs kötelezettségre hivatkozva módosította a szerzői jogokról szóló 1999. évi LXXVI törvényt. A változtatások többek között a haszonkölcsönzést (Public Lending Right – PLR) és az árva művek hozzáférhetővé tételét is érintették.

Árva műnek az ismeretlen vagy ismeretlen helyen tartózkodó szerzők műveit nevezik, amelyek használatakor a felhasználónak kell lépéseket tennie a szerző felkutatására.

A törvény szerint a Magyar Szabadalmi Hivatal (MSZH) feladata lesz a felhasználói engedélyek kiadása és a felhasználás mértékéhez igazodó jogdíj megállapítása. Az MSZH öt évre adhatja meg a felhasználási engedélyt, és ha ez idő alatt nem található meg a szerző, a letétbe helyezett pénzt a közös jogkezelő kapja meg, ill. a jogkezelő tevékenységébe nem tartozó művek esetében a Nemzeti Kulturális Alap.